

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Х.Жўраев	
“Туркистон тўплами” – Россия империясининг Туркистонга аҳолини кўчириш сиёсати тарихини ўрганишда муҳим манба	97
Ш.А.Раҳимов	
Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати: миллий тажриба ва халқаро ташаббусларнинг объектив зарурияти	101
	ФАЛСАФА, СИЁСАТ
Қ.Назаров, Д.Норматова	
Ўзбек фалсафасининг янгиланиш зарурати масаласига доир	106
Н.О.Сафарова, И.М.Арзиматова	
Форобий ва беруний ижодида ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик ғоялари	109
С.Чориев, Б.Иминов	
Ғарбни таназзулга ботирган ғоя	113
Г.Ж.Туленова, А.А.Мадаминов	
Сиёсий партиялар ва жамиятни демократиялаш	119
Х.О.Шайхова С.С.Хошимов	
Бугунги дунё ва унинг одамлари	122
	АДАБИЁТШУНОСЛИК
А.Ҳамдамов	
Абдулла Орипов шеърлятида миллий ҳис-туйғулар талқини	127
Н.Султонова	
Ўзбек адабиётда модификация	130
Қ.В.Юлчиев	
Учликда макон ва вақт категорияси	134
	ТИЛШУНОСЛИК
З. Алимова	
Ўзбек тилига форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда маъно ва товуш ўзгариши ҳодисаси	138
И.Расулов	
Рус ва ўзбек фразеологизмларининг семантик структураси	143
Г.Умаржонова	
Замонавий немис ва ўзбек тилларида “hand” – “қўл” фразеологик бирликлар функционал мазмунининг тадқиқи масаласи	148
	ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ
Р.Джалилова	
Академик қаламтасвир тарихини ўқитишнинг методологик асослари	152
М.Каримова, Ш.Арипов	
Талабалар ўқув фаоллигини оширишнинг назарий асослари	155
И.Қирғизов, А.Нурмуҳаммаджонов	
Муסיқа маданияти дарсларида ўқувчиларнинг муסיқа тинглаш компетенциясини шакллантириш тажрибасидан	158
	ИЛМИЙ АХБОРОТ
С.ЭВАТОВ	
Тасаввуф таълимотида ваҳдат ул-вужуд назарияси	162
М.Маматов, О.Азимбеков	
Ўзбекистонда сўфейликнинг ҳозирги ҳолати	165
Ф.Дадабаева	
А. Қодирийнинг “ ўткан кунлар” асаридаги ҳаракат тасвирининг олмонча ва русча таржималардаги талқини	167
Х.Убайдуллаев	
Лингвокультурология тарихини ўрганиш хусусида	169
С.Ҳакимжонова	
Ўзбек тилида ҳолат равишларининг услубий хусусиятлари	171
Б.Алимов	
Миллий аудиовизуал тармоқларнинг мамлакат имижини ривожлантиришдаги аҳамияти	174
	БИБЛИОГРАФИЯ
Библиография	179

УДК: 8-1/-9+8-1

АБДУЛЛА ОРИПОВ ШЕЪРИЯТИДА МИЛЛИЙ ҲИС-ТУЙҒУЛАР ТАЛҚИНИ
ТОЛКОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЧУВСТВ В ПОЭЗИИ АБДУЛЛЫ АРИПОВА
INTERPRETATION OF THE NATIONAL FEELINGS IN THE POETRY OF ABDULLA
ORIPOV

А.Ҳамдамов

Аннотация

Абдулла Ориповнинг бадиий ижоди мавзу-масалаларига кўра ғоят бой. Ишқ-муҳаббат ва ҳижрон изтироблари, Ватанга муҳаббат ва фарзандлик бурчи, миллат тақдири учун жон куйдириш, ўз халқи билан фахрланиш, миллий ғурур туйғулари, аёлга, онага бўлган ҳурмат ва меҳр-муҳаббат юксак маҳорат билан куйланади. Халқ ва Ватан манфаатлари она табиат ва маънавият сингари муаммолар шоир шеъриятида муҳим ўрин тутди.

Аннотация

Художественное творчество Абдуллы Арипова весьма богатое, если судить по темам и проблемам, поднятым в его поэзии. Любовь к Родине и сыновний долг, забота о судьбе нации, гордость своим народом, чувства национальной гордости, уважение и любовь к женщине, матери, любовные переживания и томление от разлуки, - эти извечные темы воспеваются поэтом с высоким мастерством. Важное место в поэзии Абдуллы Арипова занимают интересы народа и родной страны, родная природа и духовность.

Annotation

Abdulla Aripov's creative work is very rich. Love, love for the Motherland and the duty of childhood, dedication to the nation, pride in its people, national pride, respect for women, motherhood and love are highly valued. Problems such as nature and spirituality in the interests of people and the Motherland play an important role in poetry.

Таянч сўз ва иборалар: ватанни эъзозлаш, миллий урф-одатлар, халқона поэтик тафаккур, миллий рух, она халқ, бадиий тафаккур, ҳикмат.

Ключевые слова и выражения: почитание родины, национальные обычаи, истинно народное поэтическое мышление, национальный дух, мой народ, художественное мышление, мудрое изречение.

Keywords and expressions: honor of Homeland, national traditions, folk poetic thinking, national spirit, motherland, artistic thought, wisdom.

XX аср ўзбек адабиёти тарихида 60-йиллар авлодининг алоҳида ўрни бор. Гарчанд мустабид тузумнинг мафкуравий зуғумлари бадиий ижод соҳасига ўз таъсирини ўтказишда давом этаётган бўлса ҳам, бир муддат ҳукм сурган илиқлик даврида адабиёт майдонида янги бир авлод кириб келди. Бу авлод ижодида миллий ўзлигини англаш, Ватанни эъзозлаш, миллий урф-одатларни тарғиб-ташвиқ қилиш, миллий ҳис-туйғуларни тараннум этиш тамойиллари етакчилик қилар эди. Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Рауф Парфи, Ҳалима Худойбердиева, Омон Матжон каби шоирлар бу адабий авлоднинг етакчи шоирлари саналади. Даврнинг табиий бир эҳтиёжи бу авлод зиммасига анъанавий шеъриятни янгилаш ва бадиий тафаккурда теранлашувдек улкан бир вазифани юклаган эди. Ижод аҳли халқ дилига яқинлашди, халқнинг дарду аламларига шериклик туйғуларини илгари сурди; рамзлар воситасида ўз миллатининг тутқунликдан озод бўлишдек эзгу истагини баён қилди. Бу авлод вакиллари ижодида халқона поэтик тафаккурга хос белгилар пайдо бўлди. Абдулла Ориповнинг “Ўзбекистон” шеъри, Эркин Воҳидовнинг “Ўзбегим” қасидаси, Омон Матжоннинг “Ҳаққуш қичқирғи” ва бошқа шоирларнинг қатор туркумлари халқимиз қалбида чуқур из қолдирди. Миллий фикр тарбиясига ўз таъсирини ўтказди.

Бу шоирлар халқнинг чинакам меҳр-муҳаббатига сазовор

бўлиш учун ижодкорнинг эстетик идеали юксак бўлишини, ўзлари халқ ҳаётининг ичига кириши заруратини жуда теран англадилар. Шу боис, Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидов бир шеърида:

Эл устозим, мен эсам —толиб!

Сўз дурларин термоқдир ишим.

Одамларнинг ўзидан олиб

Одамларга бермоқдир ишим, — деб умуман ижодкорга хос концепцияни ғоятда мухтасар тарзда ифода қилди. Табиийки, шоир зоти инсон кўнглининг таржимони сифатида қалам тебратади. Айниқса, унинг “мен”ида миллий, умуминсоний эзгу туйғулар тажассум топиши лозим. Шу маънода: “Ижодкор умуминсоний дардни шахсий дарддек қабул қилиши ёки шахсий дардини умуминсоний дард даражасига кўтариши лозим”, деб ёзади Абдулла Орипов [1,117]. Шоир ушбу талабни ўз ижодига тўла-тўқис татбиқ ҳам қилди.

Бу адабий авлод зиммасидаги маҳобатли миссия замирида “майда гапларни кўтармагай шеър” [2] деган ақида, умуминсоний ғояларни, ўзбекнинг миллий ўзлигини англашдек, халқни эркинликка, қолаверса, истиқболдаги истиқлол кунларига ҳозирлашдек улкан фикрлар мужассам эди. Абдулла Орипов феномени ана шундай адабий муҳитда табиий зарурат, “эҳтиёж фарзанди” сифатида майдонга келди.

Унинг бой ижодий мероси ўзининг теран

А.Ҳамдамов – ҚарДУ, филология фанлари номзоди.

мазмундорлиги, ниҳоятда серқирралиги билан ажралиб туради. Шоир жаҳон ва рус, ўзбек мумтоз ва замонавий шеърятининг илғор тажрибаларидан баҳраманд бўлган 60-йиллар адабий авлоди қаторида адабиётга кириб келди. Абдулла Орипов илк изланишлариданоқ халқ қалбидан ўрин олди, халқимиз назарига тушди; миллий руҳ хусусиятларини, ўзбек халқи дилидаги орзу-армонларни бадиий тасвирлаб, инсон руҳиятини жами мураккабликлари билан ифодалаш йўлидан борди. Бу эса унинг халқона поэтик тафаккурининг жозибали ҳосиласи саналади. Шоир асарларини шеърят муҳлислари, илмий-адабий жамоатчилик мамнуният билан қарши олди. Илк шеърлари билан шеърят осмонида “митти юлдуз” бўлиб порлашининг сабаби ҳам шунда. Абдулла Орипов шеърларида шахс ва жамият руҳиятини, олам ва одам ғам-ташвишларини, орзу-умидларини, бахт-саодатини куйлади. Шу боисдан ҳам шоир асарларида эзгулик, адолат, гўзаллик сингари умуминсоний қадриятлар талқини асосий ўрин тутди. Зеро, Абдулла Орипов шеъряти она халқи ва Ватанига бўлган оташин муҳаббатнинг ёрқин кўринишидир. Рус адиби А.Островский таъкидлаганидек, “... халқ ёзувчиси бўлиш учун халқни яхши билиш керак. Шу халқ билан чамбарчас боғланган бўлиши, узвий бирлашиб кетиши керак. Ўз элини ўрганиш-билиш бадиий талант учун энг яхши мактабдир. Уни бадиий акс эттириш эса ижодий фаолият учун энг яхши майдондир” [3, 558].

Халқона поэтик тафаккур асослари бадиий адабиётнинг жамиятда адо этадиган ижтимоий, маънавий-ахлоқий вазифалари билан чамбарчас боғлиқ. Шу маънода халқ шоири Абдулла Орипов “халқим”, “она халқим” таъбирларини қўллашга, халққа шу тарзда мурожаат этишга, шоирона тарзда хитоб қилиб ҳайқиришга ўзини маънан ҳақли санайди. Шоир “Юзма-юз” (1964) шеърисида аввал юлдузларга мурожаат этиб, менинг халқимнинг кимлигини билмайсиз, у жуда заҳматкаш, ҳалол, елда тиним бўлиши мумкин, лекин менинг халқим тиним нима эканини билмайди, “Шундай ишпарастдир у мунигинам”, деб ёзади. Шоир “ишпараст” деган янги поэтик сўз ясаши билан бирга “мунигинам” дея халқига меҳр-мурувватини назокат билан ифода этади. Сўнгра шоир давом этади:

*Мен уни ўйлайман тун-кечаларда,
Она халқим, дейман, меҳрим оқар жим.
Кўзимга баъзида кўринса жанда
Кўнглим тўлиб кетар, инграйман,
халқим...*

*Халқим, мозий ўтди, толе кўрмадинг,
Пиширдинг ўзинга бенашиб таом.
Кийгиздинг бировга, ўзинг киймадинг,
Юлдузни кашф этиб, ном олдинг - авом.*

“Юзма-юз” ўз даври, ижтимоий ҳаётда бир муддат ҳукм сурган илиқлик даври жараёнида

ёзилган шеър. Унда шоирни халқ билан ёнма-ён, руҳан ва вужудан бирга тасаввур этамиз. Шоирнинг меҳр-муҳаббати, халқининг забун аҳволи учун инграётгани яққол кўзга ташланади. Шоир “истиқбол” (аввалги вариантда “коммуна” шеърларнинг янги, таҳририй вариантлари алоҳида мавзу) баҳона дилини тўкади; мустабид тузум ўзбек халқини қай ҳолатга солганини рўй-рост баён этади. Оғзидан олов пуркаб турган аждаҳо комида туриб халқ ҳаётига оид ҳақиқатни айта олиш, табиийки, биринчи навбатда шоирдан жасоратни, ҳис-туйғуларни қуюқ образлар моҳиятига моҳирона жойлашни талаб этади. Яқин ўтмишда халқимизнинг асоссиз равишда нақадар камситилгани ва таҳқирлангани эрка эришгач, истиқлол неъматидан баҳраманд бўлган даврларда барчага аён бўлди. Ҳолбуки, тарих саҳнасидаги бу мудҳиш манзарани Абдулла Орипов ўз вақтида шоир кўзи билан аниқ кўрган эди. Юқоридаги шеър халқона содда шаклда ёзилгани учун ниҳоятда таъсирчан ва самимийдир. Мисралар моҳиятига жам бўлган зидлов, туйғуларнинг ўзаро қаршиланишида майдонга келган фалсафий мазмун ва оҳанг шоир тафаккур тарзининг ўзига хос сифат даражаларини, миллий руҳ қувватини кўрсатади.

Халқ донишмандлиги, донолигининг шеърый мисралар қатига маҳорат билан сингдирилиши ҳам халқона поэтик тафаккур тамойилларидан саналади. Абдулла Орипов мутафаккир шоир сифатида халқ қалбини, минг йиллар давомида ўзбек халқи ҳаёт тажрибаларидан ўтиб, маънавий қолиплаган ҳикматлар, мақоллар, маталлар, ҳикоят ва ривоятларни жуда яхши билади. Шоир халқимиз яратган маънавий хазинага, халқ қалбининг дилтортар оҳанглирига шунчаки эргашмайди; унинг мазмун-моҳиятини тўла ўзлаштириб, ўз бадиий тафаккури мезонлари, ўзи яшаётган давр муаммолари, ҳамнафас ватандошлари ва миллатдошлари кўнгли билан боғлайди. Шоир халқининг истиқболи учун қайғуради; ўзининг ҳаёт йўлини, қисматини “халқ йўлига туташ”ган ҳолда баён этади. Сўнгра ўз она халқига бўлган эҳтиромини шундай ёзади:

*Сени, она халқим, севаман жондан,
Сенинг ташвишингни ташвишим дейман.
Нима қилолардим? Фойдам кам гарчанд,
Бироқ, мен ўзимча ғамингни ейман.*

Ўзбек халқининг юксак маънавий-ахлоқий фазилатларини ўз ташвишидек бадиий таъсирчан бўёқларда бетакрор тасвирлашга эришади. Шундай вазиятлар бўладики, бутун дунё ташвишини ўйлайди, ўзи мансуб бутун бир халқ ғам-ташвишларини “тоғдай оғир юкни” зиммасига олиб, “Қушдай енгил бўлиб юради шоир”. Табиийки, бу – шоир қисмати. Бу ҳам Абдулла Ориповнинг ижодкорлик тақдиридир. Шоир руҳан, маънан, жисман ўзини бунёд этган

АДАБИЁТШУНОСЛИК

халқ билан, киндик қони тўкилган Ватан билан бирга ҳис этади. Ортиқча сўзамоллик, ноўрин гийбату машмашалар унга ортиқча.

Чинор соясидан баҳраманд бўлиб,

Турфа хил эртақлар тўқимоқ осон.

Ўзинг ҳам эртанинг ташвишин қилиб,

Қайдадир бир ниҳол экдингми, Инсон .

Инсон қалбини гўзаллаштириш, инсонни комил кўриш, “эртанинг ташвиши”– шоирнинг бош ташвиши. Шоир англаб етган ҳикмат шуки, ўтмиш турфа хил, бугун ўтиб бормоқда. Халқимиз томонидан қурилган бетакрор обидалардан, яратилган асарлар ва, умуман, барча маънавий-моддий қадриятлардан баҳраманд бўлиш осон иш. Тайёр ошни ҳамма ейди. Шоир айтмоқчи, дейлик қачонлардир ажодлар томонидан экилган ва етилган чинор соясида ҳузурланиб ўтириш, боринги, бировга гап ўргатиш, бошқача айтганда, эртақлар сўйлаш ҳамманинг ҳам кўлидан келади. Бироқ келажак учун, келажакдаги шу улкан йўлдан ўтадиган йўловчилар ташвишини чекиб, эрта бир кун баҳайбат чинор бўлиб етишишини ўйлаган ҳолда “бир ниҳол экдингми”, деган бағоят ўринли ва ҳамма замонлар учун муҳим бир саволни қўяди. Инсон ўйлайди. Зероки, бу тўртликдаги ҳикмат, ҳаётнинг турфа соҳаларига ҳам мос келадиган доно фикр халқ бисотидан олинган.

Абдулла Ориповнинг халқона поэтик тафаккурида донишмандлик, файласуфлик шоир ижодининг барча мавзу кўламида етакчилик қилади. Шоир учун энг табаррук тушунча – Ватан. Она-Ватан хусусида шеър битмаган шоир камдан-кам топилади. Хусусан, Абдулла Орипов ижодида Ватан мавзуси етакчилик қилади. Академик М.Қўшжонов таъкидлаганидек, Абдулла Орипов “устозларидан сабоқ олиб, уларни такрорламаган ҳолда” Ватан тўғрисида жозибали шеърлар битди [4,48]. Зотан, шоир кўнгли ўз халқи ва она Ватанига бўлган меҳр-муҳаббатга тўлиқдир. Шеърлар – ана шу гўзал кўнглининг сувратлари. Шоирнинг ўзи айтмоқчи:

Ватандан айри кўнглини билинги,

яйратиб бўлмас,

Баайни банди булбулни чамансиз сайратиб бўлмас.

Беватанликда кўнгли асло яйрамайди. Шоир бу ҳолатни Алишер Навоийнинг машҳур рубойида айтилган “Олтун қафас ичра гар қизил гул бутса, Булбулға тикандек ошиён бўлмас эмиш” мисраларига ҳамоҳанг тарзда булбул образи воситасида баён қилади. Бандиликда, қафасда булбул сайрамайди. Булбул учун қафасдан кўра тиканли ошиён муҳим. Булбул учун чамандан айро бандилик эмас, балки эркинлик, кенглик муҳим. Бу ҳикматни ёзиш учун, албатта, улкан шоирона истеъдод ва қалб зарур. Абдулла Орипов бошқа бир саккизликда тўғридан-тўғри ҳикматнинг ўзига икки бор урғу беради:

Дунёда ажиб бир ҳикмат мавжуддир:

Агар бўлмай десанг бахтингдан жудо,

Агар яшай десанг рози бир умр,

Ватанинг тинч бўлсин, Ватан аввало.

Дунёда ажиб бир ҳикмат мавжуддир:

Агар бўлмай десанг Ватандан жудо,

Муносиб бўла бил унга бир умр,

Ватанга жонингни қилолгин фидо

Ватан маълум бир халқнинг мавжудлик белгиси. Шу боис, Ватан мавзусига, Ватан қайғусига ижодкор халқ ҳам, халқ ичидан чиққан ижодкор ҳам бепарво-лоқайд бўла олмайди. Ҳикмат шуки, ватандан жудо бўлиш – бу, бахтдан жудо бўлиш. Ватан тинчлиги энг улкан саодатдир. Яна бир таъкидланган ҳикмат шуки, лозим бўлса, Ватан учун жон фидо қилиш ҳам бахт. Абдулла Ориповнинг бир қатор шеърларини таҳлил қилар экан, адабиётшунос Абдулла Улуғов: “Шоир барча мавзудаги шеърларида маънавий гўзаллик, инсоний баркамолликка даъват этади”, деган ҳақли фикрни ёзади [5,130]. Зеро, шоирнинг халқ ва Ватан тақдирига оид шеърӣй кашфиётлари ҳам бу фазилатдан мустасно эмас.

References:

1. Abdulla Oripov. Ehtiyoj farzandi. – Toshkent, 1988.
2. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. To`rt jildlik. 1-jild. – Toshkent: G`afur G`ulom nomidagi Adabiyot va san`at nashriyoti, 2000.
3. Ostrovskiy A. Russkiye pisateli o literaturnom trude.–L., 1954
4. Ulug`ov A. Asl asarlar sehri. – Toshkent, G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2007.
5. Qo`shjonov M.Abdulla Oripov. – Toshkent, 2000.

(Тақризчи: Ҳ.Жўраев – филология фанлари доктори).